

OPINIE O PROFESORACH UNIwersYTETU BOLOŃSKIEGO Z POCZĄTKU XVI WIEKU

 <https://orcid.org/0000-0003-4059-7799>

Stanisław A. Sroka

Uniwersytet Jagielloński w Krakowie

ABSTRACT

OPINIONS ON PROFESSORS AT THE UNIVERSITY OF BOLOGNA IN THE EARLY 16TH CENTURY

Lecture lists known as *rotules* constitute an important source of information on the past history of the University of Bologna. The Bolognese archives (Archivio di stato) also contain preserved minutes, a kind of a rough draft, of *rotules*. In the minutes, the university scribe took the liberty of making notes on the margins, providing us with very interesting source material concerning the professors teaching at the Bolognese *Alma Mater Studiorum*, especially at the beginning of the 16th century. Many such notes can be found in the *rotule* draft from the academic year of 1506/1507, and these are the subject of the analysis presented in this paper. The notes contain interesting remarks, sometimes quite biting, on the university lecturers. An important measure of the popularity of their courses was the number of students attending them. The vast majority of the lecturers had no difficulties attracting a dozen or so students to their classes, but there also were some who failed to encourage even a few to listen to their lectures. The analysed draft of a university *rotule* is an important source, offering insights into the life of the University of Bologna in the early 16th century.

Keywords: University of Bologna in the 16th century, University of Bologna professors, university *rotules*.

Słowa kluczowe: Uniwersytet Boloński w XVI wieku, wykładowcy Uniwersytetu Bolońskiego, uniwersyteckie rotule.

W 1888 roku Umberto Dallari zapoczątkował edycję spisów wykładów Uniwersytetu Bolońskiego¹. Wykazy te, zwane rotulami, oprócz kilku szczątkowych zestawień z lat wcześniejszych, zachowały się w pełni od roku akademickiego 1438/1439.

¹ *I rotuli dei lettori legisti e artisti dello studio bolognese dal 1384 al 1799* [dalej: *I rotuli*], pubbl. da U. Dallari, vol. 1 (1384–1513), Bologna 1888. Zob. też: vol. 2 (1513–1661), Bologna 1889; vol. 3, parte 1

✉ Adres do korespondencji: stanislaw.sroka@uj.edu.pl

Rotuły, przechowywane dzisiaj w bolońskim archiwum, to nie tylko dosyć monotonne wykazy zajęć dla studentów, ale też prawdziwe dzieła sztuki z zakresu malarstwa (miniatury)². U góry każdego rotułu, mającego postać dużej karty pergaminowej, widnieją herby komuny bolońskiej, ludu bolońskiego, legata papieskiego oraz urzędującego papieża, a pośrodku nich postać patrona Bolonii, św. Petroniusza, siedzącego na katedrze. Wykaz prowadzonych zajęć jest poprzedzony rozbudowaną przedmową (*proemi*), która rozpoczyna się od słów „*In nomine sancte et individue Trinitatis amen*”. Początkowa litera „I” ma postać rozciągającego się na całej długości pergaminu pięknego inicjału³. Wreszcie, na końcu dokumentu, widnieją data i miejsce jego wystawienia, odcisnięta pieczęć legata oraz podpis notariusza sporządzającego dokument. Rotuły zazwyczaj przygotowywano na krótko przed rozpoczęciem roku akademickiego, który w Bolonii zaczynał się 10 lub 11 października⁴. Były one odrębne dla uniwersytetów prawniczych (*legisti*) oraz uniwersytetu artystów i medyków (*artisti*). Każdy rotuł zawierał tytuł zajęć (np. *Liber Sextus, Liber Clementinarum, Arithmetica et Geometria*), porę ich odbywania (rano – *de mane*, w godzinach przedpołudniowych – *in tertius*, wczesnym popołudniem – *de nonis*, po południu – *de sero*, w dniach świątecznych – *diebus festis*)⁵ oraz wykaz wykładów prowadzących zajęcia⁶. Zazwyczaj dany przedmiot był wykładany przez dwóch, trzech lub więcej profesorów. Studenci, podobnie jak dzisiaj, wybierali sobie tę osobę, której wykładów chcieli słuchać.

Oprócz oryginałów zachowały się także minuty rotułów, czyli coś w rodzaju brudnopisów⁷. I właśnie te minuty są przedmiotem mojego zainteresowania w niniejszym artykule, a to z tego powodu, że uniwersytecki skryba pozwolił sobie na wiele not marginalnych, które są dla nas niezwykle ciekawym materiałem źródłowym na temat profesorów wykładających w murach bolońskiej wszechnicy na początku

(1661–1737), Bologna 1891; vol. 3, parte 2 (1737–1800), Bologna 1919; vol. 4 (uzupełnienia i indeks), Bologna 1924.

² Archivio di stato di Bologna [dalej: ASB], Riformatori dello Studio, vol. 3–16; *I rotuli*, vol. 1, s. VII; A. Sorbelli, *Inventari dei manoscritti delle biblioteche d'Italia*, vol. 15, Forlì 1909, s. 137.

³ F. Malaguzzi Valeri, *La miniatura in Bologna dal XIII al XVIII secolo*, „Archivio Storico Italiano” 1896, serie V, vol. 18, no. 204, s. 298; G. Morelli, *I rotuli dei lettori: tra storia e arte* [w:] *Saecularia nona: Università di Bologna 1088–1988*, vol. 1, Bologna 1987, s. 52–57; vol. 2, Bologna 1988, s. 52–55.

⁴ A. Horeczy, *Prawnicze doktoraty Polaków w Bolonii w XV wieku*, „Roczniki Historyczne”, R. 81, 2015, s. 151.

⁵ Na Uniwersytecie Bolońskim do dni świątecznych, poza niedzielami, dwutygodniową przerwą wielkanocną, trzema dniami na Zesłanie Ducha Świętego oraz sześcioma tygodniami wakacji letnich (od końca sierpnia do początku października), zaliczano 58 jednodniowych świąt. W większość dni świątecznych można było jednak prowadzić zajęcia, ale po południu. Zob. I. Skierska, *Kalendarz świąteczny na średniowiecznym uniwersytecie*, „Roczniki Historyczne”, R. 76, 2010, s. 53.

⁶ Program studiów prawniczych i medycznych w Bolonii omówił dokładnie P.F. Grendler. Zob. idem, *The Universities of the Italian Renaissance*, Baltimore 2002 (rozdział 9 i 13).

⁷ ASB, Riformatori dello Studio, t. 17 (*Minute dei rotuli*).

XVI wieku. Szczególnie dużo takich uwag zostało poczynionych w minucie rotułu na rok akademicki 1506/1507⁸. Warto je głębiej przeanalizować.

Przy większości nazwisk wykładowców pojawia się informacja o liczbie studentów uczęszczających na dane zajęcia. W dawnym Uniwersytecie Bolońskim była to sprawa bardzo istotna, ponieważ grupa wykładowa licząca mniej niż pięć osób skutkowałą karą finansową dla profesora. Przypomnijmy zatem, że w 1463 roku w Bolonii pojawił się nowy urzędnik uniwersytecki, którego zadaniem było pilnowanie, czy zajęcia odbywają się zgodnie z planem oraz czy bierze w nich udział przynajmniej pięciu słuchaczy. Urzędnik ten, zwany *punctator* (kary nakładane na profesorów nazywano punktami), odnotowywał w swoich notatkach wszystkie braki, w tym także zajęcia, w których brało udział poniżej pięciu żaków. Skutkowało to konsekwencjami finansowymi dla wykładowców⁹. Kara wynosiła 30 solidów za jedne opuszczone zajęcia lub niewielką obecność studentów na wykładzie (czyli mniej niż pięciu) w przeliczeniu na 100 lirów rocznego wynagrodzenia wykładowcy. Jeśli zatem gaża profesora wynosiła 100 lirów rocznie, to kara wynosiła odpowiednio 30 solidów, natomiast jeśli roczne wynagrodzenie zostało ustalone na poziomie 400 lirów (co w przypadku profesorów prawa nie należało do rzadkości), to wówczas kara finansowa była cztery razy większa, czyli opiewała na 120 solidów, co w przeliczeniu dawało 6 ówczesnych lirów bolońskich (1 lira to 20 solidów)¹⁰. Nie dziwi zatem to, że uniwersytecki skryba opracowujący minutę wspomnianego rotułu prawie za każdym razem podawał, ilu studentów chodziło na dany wykład. Oczywiście notatki te poczynił w trakcie roku akademickiego lub też po jego zakończeniu. Analizowany brudnopis nie zawiera wszystkich zajęć, które następnie znalazły się w uroczystym oryginale rotułu. Zapewne skryba (w dalszej części artykułu będę go nazywał naszym informatorem) w swoich notatkach uwzględnił jedynie tych wykładowców, na temat których dysponował różnymi opiniami (zarówno pozytywnymi, jak i negatywnymi). Notatki te, mimo że wydają się ciekawym uzupełnieniem życia akademickiego w renesansowej Bolonii, nie doczekały się do tej pory zainteresowania w historiografii.

Analizę not marginalnych rozpocznę od wykładów z dekretalów, odbywających się rano (*de mane*), prowadzonych przez trzech profesorów. Ludwik de Sala zgromadził zaledwie pięciu–sześciu słuchaczy, ale jak odnotował skryba: „non sunt veri scholares sed sui domestici unacum famulo et non est in precio apud veros scholares”¹¹. Niewiele więcej żaków miał wykładający ten sam przedmiot Aleksander de Paleottis, który co prawda zebrał wystarczającą liczebnie grupkę słuchaczy, ale – jak kęśliwie zanotował nasz informator – „propter amicitiam eius”¹². Dla odmiany trzeci

⁸ Ibidem, nr 45. Rotuł ten obejmuje kilka kart, które nie mają już dodatkowej numeracji. Pochodzące z tego źródła cytaty oznaczam jako Mdr. Dziękuję prof. Tomaszowi Jurkowi za skolonowanie ze mną tego rotułu.

⁹ Szczegóły tego systemu omawiam w: S.A. Sroka, *System kontroli odbywania zajęć w Uniwersytecie Bolońskim w XV w.* [w:] *Silesia – Polonia – Europa. Studia historyczne dedykowane Profesorowi Idziemu Panicowi*, red. J. Sperka, Katowice–Bielsko-Biała 2019, s. 285–292.

¹⁰ S.A. Sroka, *System kontroli...*, s. 285–286.

¹¹ Mdr.

¹² Ibidem.

z wykładowców tego przedmiotu, Bartłomiej de Bolognini, cieszył się kilkunastuosobową grupą słuchaczy¹³. Studenci, jak zauważa nasz informator, nie mieli jednak generalnie dobrego zdania o wykładowcach wspomnianego przedmiotu¹⁴. Wykłady z dekretów (*in tertiis*) prowadziło dwóch profesorów: Jan Baptysta Zabinus i Mikołaj de Heremitanis¹⁵. Skryba na marginesie w odniesieniu do nich zanotował tylko: „nihil valent, non habent auditores nisi prece vel precio conductos”, dodając, że te zajęcia nie są zbyt ważne. Wykładane po południu (*de sero*) dekretały cieszyły się natomiast większym zainteresowaniem u bolońskich studentów. Do Antoniego de Sala uczęszczało kilkunastu słuchaczy (między 14 a 16), zaś jego kolega Jan z Monferrato miał grupę dwukrotnie większą¹⁶. Klementyny w Bolonii w interesującym mnie tutaj roku akademickim wykładało dwóch profesorów. Anioł Siculus miał dobre wykłady i grupę studentów liczącą 12–16 słuchaczy. Piotr Fernandes della Barca nie był zaś tak popularny i na jego wykłady chodzili jedynie koledzy z kolegium hiszpańskiego. Ciekawe uwagi poczynił nasz informator przy nazwiskach wykładowców kodeksu, którzy prowadzili zajęcia rano. Na wykłady Augustyna de Ursis mało kto chodził i były one nieprzydatne dla bolońskiej wszechnicy, a zdaniem autora not marginalnych ów profesor powinien zasilić już grupę emerytów¹⁷. Herkules de Bolognettis w ogóle nie miał słuchaczy¹⁸, na zajęcia Juliusza de Paleottis przychodziło kilkunastu studentów¹⁹, natomiast pozostali wykładowcy tego przedmiotu, czyli Jan de Campegio i Bonifacy de Fantucciis, mieli bardzo przyzwoite liczebnie grupy żaków²⁰.

Popołudniowy wykład *Infortiatum* miało pięciu profesorów²¹. Ludwik de Bolognini zdołał zgromadzić na swoim wykładzie maksymalnie czterech lub pięciu żaków²². Podobna liczba studentów chodziła na zajęcia Jakuba a Bove. Nasz informator zapisał w brudnopisie rotułu, że gdyby Jakub nie był wikariuszem archidiacona bolońskiego, to zapewne nikt by do niego nie przyszedł, albowiem nie był ceniony

¹³ Ibidem: „Bartholomeus de Bolognini. Iste reputatur a scholaribus doctus tamen non habet gratiam cum ipsis scholaribus, habet tamen maiorem audientiam quam alii duo concurrentes sui, videlicet inter 12 scholares et 18”.

¹⁴ Ibidem: „Scholastici conquerentur, quod est male provisum huic lectioni et est omnino providendum quia de canonistis doctoribus non est bene provisum in Studio nec de mane nec de sero”.

¹⁵ *I rotuli*, s. 193.

¹⁶ Mdr: „D. Joannes de Monferrato. Hic est doctus et multum laborem patitur satisfecit scholaribus quia habet semper scholam suam plenam et in duplo plus scholares quam suos concurrentes et magis auditores contentantur de isto quam de alio”.

¹⁷ Ibidem: „D. Augustinus de Ursis. Vix habet numerum auditorum nihil proficit in Studio et esset ponendus in numero emeritorum”.

¹⁸ Ibidem: „Hercules de Bolognettis. Parum valet et non habet auditores”.

¹⁹ Ibidem: „Julius de Paleottis. Ab isto dictum est, quod satisfecit nonnullis iuvenibus et se exercet cum labore et habet circa 12 vel 16 scholares”.

²⁰ Ibidem: „Isti lectioni est satis bene provisum propter istos dominos videlicet d. Ioanne Campegio et d. Bonifacio Fantucciis”.

²¹ *I rotuli*, s. 193–194.

²² Mdr: „Ludovicus de Bolognini. Non habet scholares et legit omni numero scholarium, 4 vel 5, ut plurimum”.

przez studentów²³. Jeden i drugi nie przykładali się też do regularnego prowadzenia zajęć, jak tego dowodzą zachowane w bolońskim archiwum zestawienia kar dla wykładowców²⁴. Z analizowanego w tym artykule roku akademickiego 1506/1507 nie zachowały się co prawda zbyt szczegółowe zestawienia nieobecności profesorów w salach wykładowych, ale dysponujemy wykazem z nowego roku akademickiego, który dowodzi częstej absencji wspomnianych profesorów. Tylko w listopadzie 1507 roku Ludwik de Bolognini opuścił 18 dni, a w grudniu – 11 dni. Prawdopodobnie wynikało to również z zaangażowania profesora w sprawy publiczne, czego przykładem może być jego poselstwo w listopadzie 1508 roku w imieniu miasta Bolonii do króla Francji²⁵. Natomiast Jakubowi a Bove w okresie od listopada 1507 roku do marca 1508 roku naliczono karę w wysokości aż 147 lirów za nieprowadzenie zajęć²⁶. Pozostała trójka profesorów, która uczyła wspomnianego przedmiotu, to młodzi wykładowcy: Wincenty de Ocha, Wawrzyniec de Campegio i Augustyn Bero²⁷. Zdaniem naszego informatora cieszyli się dobrą opinią u studentów i słuchaczy też im nie brakowało²⁸. Niemniej jednak uniwersytecki skryba zanotował na marginesie, że dla większej renomy bolońskiej wszechnicy byłoby wskazane zatrudnić do nauczania tego przedmiotu uznanego cudzoziemca (czyli spoza komuny bolońskiej), co też sugerowali sami żacy²⁹. W brudnopisie analizowanego rotułu z zajęć dla prawników jest jeszcze wspomniany wykład *Institutiones*, który prowadziło czterech wykładowców. Spośród nich Ludwik de Gozadinis cieszył się największym powodzeniem słuchaczy, bowiem na jego zajęcia chodziło prawie 50 studentów (warto dodać, że był młodym wykładowcą, świeżo po doktoracie)³⁰.

Następna część analizowanego brudnopisu zawiera spis wykładów przewidzianych na uniwersytecie artystów i medyków. Poranny wykład z medycyny teoretycznej

²³ Ibidem: „Jacobus a Bove. Idem dicitur de isto, quia non habet scholares nisi in numero 5 vel sex et quandoque minus et dicuntur, quod si non esset vicarius archidiaconi nullos haberet quia parum valet et non estimatur a scholaribus”. Warto tu dodać, na co zwrócił uwagę anonimowy recenzent mojego artykułu, że archidiakon boloński stał na straży promocji doktorskich, był zatem jedną z ważniejszych osób w strukturze uniwersyteckiej. Zrozumiałe jest zatem, że studenci chodzili na zajęcia jego wikariusza, mimo że zapewne nie były zbyt interesujące.

²⁴ ASB, Riformatori dello Studio, t. 50 (Appuntazioni dei lettori), f. 185–186.

²⁵ Ibidem, k. 186v: „Die 9 Novembris 1508 ivit nomine communis Bononie ad regem Francie”.

²⁶ Ibidem.

²⁷ *I rotuli*, s. 194.

²⁸ Mdr: „Isti tres, ut sunt iuvenes, satisfaciunt multum et habent scholares numero equali et sunt bone doctrine”.

²⁹ Ibidem: „Licet ad hanc lectionem sint illit res iuvenes, qui docti sunt tamen pro honore et reputatione maiori Studii esset providendum necessario de uno doctore forensi bone doctrine et fame quia scholares sic invitantur et alliciuntur”. Zatrudnianie cudzoziemców jako wykładowców w Uniwersytecie Bolońskim było ściśle regulowane przepisami. Zob. A. De Coster, *Foreign and Citizen Teachers at Bologna University in the 15th and 16th Centuries: Statutes, Statistics and Student Teachers*, „Annali di storia delle università italiane” 2008, no. 12, s. 329–356; M.T. Guerrini, *The Pope's Universities: Sources and Research Perspectives on Finances and Funding in the Early Modern Period in Bologna*, „CIAN. Revista de Historia de las Universidades” 2021, vol. 24, nr 1, s. 66–67.

³⁰ Mdr: „Isti sunt boni instituarii et d. Lodovicus Gozadinis habet auditorium plenum et plures scholares quam alii videlicet numero circa 50”. Dziękuję anonimowemu recenzentowi za zwrócenie mi uwagi na dopiero co uzyskany przez Gozadiniego doktorat.

miało trzech profesorów: Aleksander Achillinus, Ludwik de Leonibus i Hieronim de Bombice. Niewątpliwie największą sławą cieszył się Aleksander Achillini, który jednakże tego roku był nieobecny, bo wyjechał do uniwersytetu w Padwie³¹. Przyjrzyjmy się przez chwilę sylwetce tego wybitnego uczonego. Achillini był bolończykiem i absolwentem tamtejszego uniwersytetu (1484)³². Zaraz po studiach rozpoczął karierę akademicką. Wykładał zrazu logikę, potem filozofię, wreszcie medycynę. Dużo publikował. Jego pierwsze dzieło, *Quolibeta de intelligentiis*, wyszło drukiem w 1494 roku. Łącznie opublikował 11 prac, niektóre zostały wydane już po śmierci uczonego przez jego brata Jana Filotea Achilliniego. W 1520 roku wyszło ważne dzieło poświęcone anatomii: *Annotationes anatomicae*. Akademicką działalność w Bolonii Achillini przerwał jedynie w latach 1506–1508, kiedy to wykładał filozofię na uniwersytecie w Padwie. Wyjechał do Padwy z powodu zaburzeń politycznych w Bolonii po zajęciu miasta przez wojska papieża Juliusza II w listopadzie 1506 roku³³. Władze komuny bolońskiej, która finansowała uniwersytet, były z tej decyzji Achilliniego bardzo niezadowolone i za nieobecność w salach wykładowych nałożyły na niego dużą karę finansową. Jest to widoczne w zachowanych rejestrach kar dla profesorów za opuszczanie wykładów³⁴. W analizowanym brudnopisie skryba wyraźnie podkreśla, że trzeba zadbać o powrót Achilliniego do Bolonii, chociaż z uznaniem wypowiada się również o pozostałych dwóch wykładowcach medycyny teoretycznej³⁵. Po powrocie Achillini nadal wykładał medycynę oraz filozofię. Przymerzał się do zajęć z *Fizyki* Arystotelesa, ale z powodu zamknięcia uniwersytetu w Bolonii w pierwszych miesiącach 1512 roku tych zajęć nie zaczął (uczelnia została zamknięta z powodu oblężenia miasta przez wojska papieskie i hiszpańskie). Achillini zmarł niespodziewanie 2 sierpnia 1512 roku, a jego doczesne szczątki spoczęły w rodzinnej kaplicy w kościele San Martino Maggiore w Bolonii³⁶.

Medycynę praktyczną w godzinach przedpołudniowych (*in tertiis*) wykładało trzech profesorów. Wręcz z prześmiewczą opinią spotykamy się w przypadku jednego z nich, a mianowicie Pompejusza z Faenzy (Faventia), na którego zajęcia chodziło zaledwie trzech studentów, a byli to balwierz i dwóch jego domowników³⁷. Drugi wykładowca tego przedmiotu, Fryderyk de Gambalunghis, miał zaledwie 5 lub

³¹ H.S. Matsen, *Alessandro Achillini (1463–1512) as Professor of Philosophy in the “Studio” of Padua (1506–1508)*, „Quaderni per la storia dell’Università di Padova” 1968, no. 1, s. 91–110.

³² H.S. Matsen, *Alessandro Achillini (1463–1512) and His Doctrine of “Universals” and “Transcendentals”*: *A Study in Renaissance Ockhamism*, London 1974, s. 21; S.A. Sroka, *Jan Kośmider z Ostrzeszowa. Zapomniany medyk z początku XVI wieku* (w druku).

³³ L. Frati, *Le due spedizioni militari di Giulio II tratte dal diario Paride Grassi bolognese*, Bologna 1886, s. 84–96; idem, *Ancora delle monete gettate al popolo nel solenne ingresso in Bologna di Giulio II, l’anno 1506*, „Rivista italiana di numismatica” 1900, no. 13, s. 205–210.

³⁴ ASB, Riformatori dello Studio, t. 50 (Appuntazioni dei lettori), f. 185v.

³⁵ Mdr: „Alexander Achillinus. Curandum est, quod revertatur”.

³⁶ H.S. Matsen, *Alessandro Achillini (1463–1512) and His Doctrine...*, s. 24–25. Zob. też: D.A. Lines, *Natural Philosophy in Renaissance Italy: The University of Bologna and the Beginnings of Specialization*, „Early Science and Medicine” 2001, vol. 6, issue 4, s. 301.

³⁷ Mdr: „D. M. Pompeius de Faventia. Iste habet tres auditores videlicet quendam tonsorem et suum famulum cum uno alio et dicitur, quod nihil valet”.

6 słuchaczy i zdaniem naszego informatora był raczej przeciętny (*mediocris doctor*), natomiast trzeci, Jakub de Benaciis, zyskał popularność wśród studentów i miał grupę 12 lub 14 słuchaczy, którzy regularnie chodzili na jego zajęcia³⁸. Niezbyt wielkim zainteresowaniem cieszyły się też wykłady z medycyny odbywane *in nonis*, czyli wczesnym popołudniem. Galeotus de Becadellis miał zaledwie sześciu słuchaczy, zaś jego konkurent, Franciszek de Genulis, zdaniem naszego informatora był co prawda mądrzejszy od swojego kolegi wykładającego ten sam przedmiot, ale nigdy nie udało mu się zgromadzić na zajęciach więcej niż sześciu studentów³⁹. Popołudniowe wykłady (*de sero*) z medycyny teoretycznej prowadziło dwóch profesorów: Leonellus de Faventia i Hieronim de Florentiola⁴⁰. Całe swoje życie związali oni z Uniwersytetem Bolońskim, w którego murach wykładali różne przedmioty, głównie logikę, filozofię i medycynę⁴¹. Autor analizowanych uniwersyteckich plotek ma o nich bardzo dobre zdanie. Ten pierwszy miał grupę złożoną z kilkunastu słuchaczy, natomiast wykładów Hieronima de Florentiola słuchało ponad 20 osób, o które profesor bardzo dbał, wykładając dla nich także prywatnie po godzinach⁴². Pomimo tej pozytywnej opinii nasz informator zaznaczył na marginesie, że byłoby jeszcze lepiej dla wszechnicy zatrudnić do nauczania tego przedmiotu jakiegoś wybitnego obcego medyka (w znaczeniu: spoza komuny bolońskiej)⁴³. Wykładana przez trzech profesorów *diebus festis* medycyna nie cieszyła się zbyt wielkim wzięciem u studentów. Marius Caius w ogóle nie prowadził wykładów, Piotr Maria de Saxuno nie miał słuchaczy, ale dla wypełnienia wymaganego limitu grupy wykładowej (pięciu studentów) „conducit quosdam pueros” – jak zaznacza nasz informator. Jedyne Wergiliusz Portus skupił wokół siebie grupę liczącą około 12 scholarów⁴⁴.

Wykłady z chirurgii miało dwóch profesorów: Dominik della Lana i Jakub Berengario (Barigazzi) de Carpo. Ten ostatni doczekał się nawet osobnej monografii z obszernym aneksem źródłowym⁴⁵. Pochodził z rodziny lekarskiej, jego ojciec był chirurgiem. Uzyskał dyplom z medycyny w Bolonii w 1489 roku. Na marginesie wpisu o egzaminie doktorskim Berengaria uniwersytecki skryba dopisał potem notę: „Hic evasit magnum anatomicum”. Już od 1502 roku Berengario wykładał w Bolonii chirurgię i niewątpliwie największe sukcesy odniósł właśnie w anatomii

³⁸ Ibidem: „Jacobus de Benaciis. Iste habet 12 vel 14 scholares continue intrantes et habetur pro bono doctore”.

³⁹ Ibidem: „D. M. Clarus Franciscus de Genulis. Iste reputatur doctior suo concurrente sed nunquam excedit numerum sex auditorum”.

⁴⁰ *I rotuli*, s. 195.

⁴¹ D.A. Lines, op. cit., s. 300–301.

⁴² Mdr: „Leonellus de Faventia. Iste habet 12 vel 14 scholares”; „Hieronimus de Florentiola. Iste habet 20 vel ultra scholares quia multum laborat pro utilitate scholarium etiam legendo illis private”.

⁴³ Ibidem: „Est satis bene provisum huic lectioni sed si haberi posset unus medicus forensis excellens esset melius pro Studio”.

⁴⁴ Ibidem: „D. M. Virgilius Portus. Iste est satis bonus et habet bonam scholam videlicet circa XII scholares et bene satisfacit”.

⁴⁵ V. Putti, *Berengario da Carpi*, Bologna 1937.

(m.in. w 1522 r. wydał kompendium ludzkiej anatomii w dziele *Isagogae breves*)⁴⁶. Doceniając medyczne umiejętności Berengaria, papież Leon X prosił go w 1513 roku o przybycie do Florencji w celu leczenia swojego krewnego Aleksandra Soderiniego. Berengario pracował nie tylko jako profesor w uniwersytecie. W latach 1508–1512 był zatrudniony przez władzę komuny bolońskiej jako lekarz odpowiedzialny za chorych przebywających w szpitalu zakaźnym św. Hioba, jak również miał doglądać innych chorych w ich domach z powodu panującej wówczas w mieście epidemii⁴⁷. Jako profesor Uniwersytetu Bolońskiego Berengario cieszył się sporym wzięciem u studentów. Na jego wykłady uczęszczało kilkunastu żaków, gdy tymczasem Dominik della Lana miał zaledwie trzech scholarów na swoich zajęciach⁴⁸.

Z porannymi wykładami z astrologii był ten problem, że mimo wpisania ich do uniwersyteckiego rotułu jako zajęć regularnych odbywały się jedynie *diebus festis*⁴⁹. Wykłady te prowadzili Jakub Porramellaria i Ludwik de Vitalibus. Cieszyły się one niezłym powodzeniem. Jakub miał grupę około 16–18 słuchaczy, zaś Ludwik nieco mniejszą, bo liczącą między 12 a 15 studentów⁵⁰. Popołudniowe wykłady z astrologii w analizowanym roku akademickim 1506/1507 nie odbywały się z powodu absencji profesora Łukasza Gauricusa⁵¹. Całkiem sporym zainteresowaniem żaków cieszyły się wykłady z metafizyki, prowadzone przez Filipa de Bagnacavallo i Angelusa Aretinusa. Nasz informator stwierdza, że Bagnacavallo, który był franciszkaninem i wtedy już uznanym teologiem, jest mądrzejszy od drugiego wykładowcy i ma dużą grupę słuchaczy, liczącą ponad 30 osób⁵². Natomiast Aretinus miał grupę około 12 żaków. Filozofię powinno wykładać czterech profesorów, ale wspomniany już Aleksander Achillini z uwagi na polityczne perturbacje wyjechał na kilka lat do Padwy i nie prowadził zajęć w Bolonii. Pozostała trójka (Ludwik de Arengheria, Benedykt de Faventia i Andrzej de Imola) prezentowała, zdaniem naszego informatora, dobry poziom naukowy, niemniej Benedykt de Faventia był z nich najlepiej oceniany. Zgromadził też na swoich wykładach dużą grupę słuchaczy (ponad 20), gdy tymczasem dwaj pozostali mieli po 16 żaków⁵³.

⁴⁶ T. Duranti, *Reading the Corpse in the Late Middle Ages (Bologna, Mid-13th Century–Early 16th Century)* [w:] *The Body of Evidence: Corpses and Proofs in Early Modern European Medicine*, ed. F.P. de Ceglia, Brill 2020, s. 100 (Medieval and Early Modern Philosophy and Science, vol. 30).

⁴⁷ V. Putti, op. cit., s. 28–30.

⁴⁸ Mdr: „D. M. Dominicus della Lana. Vix habet tres scholares et parum valet; D. M. Jacobus de Carpo. Iste habet X vel XII scholares et illis satisfacit”.

⁴⁹ Ibidem: „Isti legunt diebus festis et sunt descripti in rotulo diebus ordinariis, erit providendum, quod legant mane”.

⁵⁰ Ibidem: „D. M. Jacobus Porramellaria. Iste videtur melius satisfacere quia habet maliorem audientiam scholarum videlicet 16 vel 18; D. M. Ludovicus de Vitalibus. Iste habet XII vel 15 scholares et non reputatur satisfacere sicut suus concurrentes”.

⁵¹ Ibidem: „D. M. Lucas Gauricus. Est absens et non legit”.

⁵² Ibidem: „D. M. Philippus de Bagnacavallo. Est doctior suo concurrente et habet scholasticos ultra 30”.

⁵³ Ibidem: „Isti sunt boni doctores sed mihi Benedictus est in magna opinione qui multum valet et habet multos scholares numero videlicet 24 et 25, reliqui vero duo 16 vel circa”.

Ostatnie zapisy w minucie analizowanego rotułu nie zawierają już rozbudowanych opinii o profesorach. Skryba skupił się głównie na liczbie studentów uczęszczających na wykłady. I tak extraordinaryny wykład z filozofii prowadzili Justynian Fantinus (który miał 8–10 słuchaczy) i Antoni Maria Bettus (zaledwie 4 lub 5 studentów). Rano (*de mane*) logikę wykładali Wilhelm Spinellus (nie miał dobrych wykładów, dlatego też uczęszczało na nie zaledwie 3 żaków) i Hiszpan Jakub de Avila, na którego zajęcia chodziło 15 studentów⁵⁴. Natomiast wieczorne wykłady z logiki nie cieszyły się powodzeniem (chodziło na nie zaledwie 4–5 słuchaczy).

Podsumowując krótko powyższe uwagi, należy stwierdzić, że analizowany brudnopis rotułu z roku akademickiego 1506/1507 zawiera wiele niezwykle ciekawych, czasami kąśliwych uwag o uniwersyteckich wykładowcach. Ważną miarą popularności ich zajęć była liczba studentów uczęszczających na wykłady. Większość uczonych potrafiła zgromadzić na swoich zajęciach kilkunastu studentów, ale byli też tacy, którym nie udało się zachęcić nawet kilku żaków, by słuchali ich nauk. Analizowany brudnopis uniwersyteckiego rotułu jest interesującym źródłem przybliżającym życie Uniwersytetu Bolońskiego w początkach XVI wieku.

BIBLIOGRAFIA

Źródła archiwalne

Archivio di stato di Bologna, Riformatori dello Studio, vol. 17, no. 45; vol. 50 (Appuntazioni dei lettori).

Źródła drukowane

I rotuli dei lettori legisti e artisti dello studio bolognese dal 1384 al 1799, pubbl. da U. Dallari, vol. 1 (1384–1513), Bologna 1888; vol. 2 (1513–1661), Bologna 1889; vol. 3, parte 1 (1661–1737), Bologna 1891; vol. 3, parte 2 (1737–1800), Bologna 1919; vol. 4 (uzupełnienia i indeks), Bologna 1924.

Sorbelli A., *Inventari dei manoscritti delle biblioteche d'Italia*, vol. 15, Forlì 1909.

Literatura

De Coster A., *Foreign and Citizen Teachers at Bologna University in the 15th and 16th Centuries: Statutes, Statistics and Student Teachers*, „Annali di storia delle università italiane” 2008, no. 12, s. 329–356.

⁵⁴ Ibidem: „D. M. Jacobus de Avila Hispanus. Est valens et bone doctrine et habet bonum auditorium videlicet 15 vel circa”.

- Duranti T., *Reading the Corpse in the Late Middle Ages (Bologna, Mid-13th Century–Early 16th Century)* [w:] *The Body of Evidence: Corpses and Proofs in Early Modern European Medicine*, ed. F.P. de Ceglie, Brill 2020 (Medieval and Early Modern Philosophy and Science, vol. 30), s. 71–104.
- Frati L., *Ancora delle monete gettate al popolo nel solenne ingresso in Bologna di Giulio II, l'anno 1506*, „Rivista italiana di numismatica” 1900, no. 13, s. 205–210.
- Frati L., *Le due spedizioni militari di Giulio II tratte dal diario Paride Grassi bolognese*, Bologna 1886.
- Grendler P.F., *The Universities of the Italian Renaissance*, Baltimore 2002.
- Guerrini T.M., *The Pope's Universities: Sources and Research Perspectives on Finances and Funding in the Early Modern Period in Bologna*, „CIAN. Revista de Historia de las Universidades” 2021, vol. 24, no. 1, s. 63–81.
- Horeczy A., *Prawnicze doktoraty Polaków w Bolonii w XV wieku*, „Roczniki Historyczne”, R. 81, 2015, s. 147–185.
- Lines D.A., *Natural Philosophy in Renaissance Italy: The University of Bologna and the Beginnings of Specialization*, „Early Science and Medicine” 2001, vol. 6, issue 4, s. 267–320.
- Malaguzzi Valeri F., *La miniatura in Bologna dal XIII al XVIII secolo*, „Archivio Storico Italiano” 1896, serie V, vol. 18, no. 204, s. 242–315.
- Matsen H.S., *Alessandro Achillini (1463–1512) and His Doctrine of “Universals” and “Transcendentals”: A Study in Renaissance Ockhamism*, London 1974.
- Matsen H.S., *Alessandro Achillini (1463–1512) as Professor of Philosophy in the “Studio” of Padua (1506–1508)*, „Quaderni per la storia dell'Università di Padova” 1968, no. 1, s. 91–109.
- Morelli G., *I rotuli dei lettori: tra storia e arte* [w:] *Saecularia nona: Università di Bologna 1088–1988*, t. 1, Bologna 1987, s. 52–57; t. 2, Bologna 1988, s. 52–55.
- Putti V., *Berengario da Carpi*, Bologna 1937.
- Skierska I., *Kalendarz świąteczny na średniowiecznym uniwersytecie*, „Roczniki Historyczne”, R. 76, 2010, s. 27–75.
- Sroka S.A., *Jan Kośmider z Ostrzeszowa. Zapomniany medyk z początku XVI wieku (w druku)*.
- Sroka S.A., *System kontroli odbywania zajęć w Uniwersytecie Bolońskim w XV w.* [w:] *Silesia – Polonia – Europa. Studia historyczne dedykowane Profesorowi Idzemu Panicowi*, red. J. Sperka, Katowice–Bielsko-Biała 2019.